

David M. Peña-Guzmán

Wanneer dieren dromen

De verborgen wereld van dierlijk bewustzijn

Vertaald door
Joris Capenberghs

NOORDBOEK

© 2024 David Peña-Guzmán | uitgeverij Noordboek

Vertaald uit het Engels door Joris Capenberghs
Originele titel 'WHEN ANIMALS DREAM: The Hidden World of
Animal Consciousness'

© 2022 by Princeton University Press

Omslagontwerp RAZA – Daphne van Langen

Boekverzorging Elgraphic

Druk Wilco, Amersfoort

Omslagbeeld *Muusoctopus levis*, Enterocetopodidae. Plate LXXIX uit

Die Cephalopoden door Carl Chun, 1915

ISBN 978 94 6471 184 4

NUR 942 | 730

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

INHOUD

Dankwoord	7
Inleiding – In de krochten van de slaap	13
Hoofdstuk 1 – De wetenschap van dierendromen	27
Hoofdstuk 2 – Dromen en bewustzijn bij dieren	70
Hoofdstuk 3 – Een dierkunde van de verbeelding	126
Hoofdstuk 4 – De waarde van dierlijk bewustzijn	153
Epiloog – Dierlijke subjecten, scheppers van de wereld	189
Literatuurlijst	199
Noten	229
Register	279

DANKWOORD

Al prijkt alleen mijn naam op het omslag, dit boek is het resultaat van wat de feministische theoretica Karen Barad een ‘wij-netwerk’ noemt. Dit verwijst naar complexe structuren waarvan we de werking het best kunnen begrijpen als het resultaat van de samenloop van meerdere factoren in plaats van de bewuste intentie van één individu. In dit soort netwerk is het zeggenschap (*agency*) zodanig gedecentraliseerd en verdeeld dat zelfs het meest centrale ‘knooppunt’ nooit kan beweren meer te zijn dan *een* knooppunt – één onder vele.

Ik wil mijn dank betuigen aan de vele ‘knooppunten’ die dit boek mogelijk hebben gemaakt. Zonder het zelf te weten hebben vooral twee personen mij op het pad gezet dat uiteindelijk heeft geleid tot het schrijven van dit boek. Tanya Augsburg en Marjolein Oele ben ik in de eerste plaats zeer erkentelijk. Toen Tanya me uitnodigde om in het voorjaar van 2018 op een bijeenkomst van The Animal Union, een vrijwilligersorganisatie in Californië die zich inzet om het leven van dieren te redden, te spreken, maakte ik voor het eerst publiekelijk mijn interesse voor de nachtelijke belevingswereld van niet-menselijke diersoorten kenbaar, al had ik hiervoor op dat moment niet meer dan een vaag idee in mijn achterhoofd. Maar toen Marjolein mij

een paar weken later, in april 2018, vroeg een lezing te geven aan de universiteit van San Francisco, nam ik deze gelegenheid te baat om me te verdiepen in het wetenschappelijke en filosofische onderzoek naar dierlijke dromen en mijn nog onduidelijk afgebakende belangstelling om te smeden tot iets wat leek op een coherent filosofisch exposé. Deze voordracht werd door studenten en stafleden van de faculteit enthousiast ontvangen, waardoor ik met de gedachte begon te spelen er een boek over te schrijven.

Omdat ik daar nog niet de minste ervaring mee had, vervulde het idee me met angst. Ik voelde me onzekerder dan ik wilde toegeven: over mijn schrijfstijl, mijn stem als auteur, mijn onderzoeksvaardigheden en natuurlijk mijn vrees om als een kluns (die ik ongetwijfeld was) door de mand te vallen. Onzekerheid greep me bij de keel en ik besloot het hele project te laten varen.

Rabih Hage bracht me er echter toe de uitdaging niet uit de weg te gaan. Met de bedrevenheid van een doorwinterde therapeut nam hij mijn angsten weg en moedigde me aan alsnog de pen op te nemen, zelfs toen ik voor de eerste keer een echte writer's block ervoer. Hij was het ook die, met de ruimhartigheid van een partner, maar met de strengheid van een expert, al mijn vragen over neurowetenschap beantwoordde en me tegelijk met moeilijke, zelfbedachte vragen op de proef stelde over hoe ik er filosofisch mee om wilde gaan. Helaas keerde deze welwillendheid zich tegen hem, want in één jaar kreeg hij meer verhalen over dieren en hun dromen te verduren dan iemand in z'n hele leven aan zou kunnen – een lijdensweg die hij met engelengeduld verdroeg. In dit moeizame proces is hij werkelijk álles geweest: mijn geliefde, mijn vriend, mijn aanspreekpunt, mijn redacteur, mijn vertrouweling, mijn criticus. Ik draag dit boek op aan hem, mijn partner in alles.

Schrijven is niet altijd prettig en soms een uiterst eenzame bezigheid. Het merendeel van wat zo dadelijk volgt, is tijdens de lockdown in 2020 in Parijs geschreven, in intense afzondering. Deze moeilijke omstandigheden kon ik trotseren door de liefde voor mijn partner, familie en vrienden. De dagelijkse omgang met mijn levensgezel verankerde en ondersteunde mij. En de regelmatige overzeese gesprekken met mijn moeder, broer en uitgebreide familie in Mexico beurden me op en gaven me het nodige zelfvertrouwen.

Ook mijn vrienden zorgden telkens weer voor energie en steun. Velen hebben me rechtstreeks geholpen bij en bijgedragen aan het schrijven van dit boek. Jessica Locke, Osman Nemli en ik vormden een toegewijde klankbordgroep die tijdens de pandemie wekelijks (online) bijeenkwam. Ik had enorm veel baat bij deze ontmoetingen, die me structuur gaven, me op het goede spoor zetten en me scherp hielden. Ik dank hen beiden voor hun opbouwende en kritische commentaren op verschillende onderdelen. Ook Rebecca Longtin, Joel M. Reynolds, Alex Feldman, Michael Sano en Deborah Goldgaber wil ik uitdrukkelijk danken. Hun kritische opmerkingen en aanbevelingen hebben mijn denken en schrijven merkbaar beïnvloed. Speciale dank gaat ook naar Rebekah F. Spera, die het register voor haar rekening nam, het manuscript van begin tot eind op taal nalas en me behoedde voor tal van onbetamelijke schrijffouten.

Ik wil evenzeer de leden van twee wetenschappelijke gemeenschappen aan de San Francisco State University danken. Ook zij hebben mij geholpen mijn denkbeelden te ontwikkelen en te verdiepen in een gastvrije en collegiale sfeer. Enerzijds gaat het hier om de studiegroep *Historicity of Consciousness* die ik samen met Arezoo Islami heb opgericht, anderzijds om de

STS-HUB (Science, Technology, and Society) onder leiding van Laura Mamo, Martha Kenney en Martha Lincoln. Natuurlijk geldt dit ook voor al mijn collega's aan de School of Humanities and Liberal Studies: Cristina Ruotolo, Tanya Augsburg, Jose Acacio de Barros, Denise Battista, Sean Connelly, Karen Coopman, Brad Erickson, Mariana Ferreira, Judith Fraschella, Laura Garcia-Moreno, Logan Hennessy, George Leonard, Sarah Marinelli, Marie McNaughton, Peter Richardson, Steve Savage, Mary Scott, Nick Sousanis, Christopher Sterba, Shawn Taylor, Rob Thomas en Stacey Zupan. Ik had dit boek niet kunnen voltooien zonder de substantiële steun van het George and Judy Marcus Fund for Excellence in the Liberal Arts, dat mijn sabbatical in de lente van 2020 heeft gefinancierd.

Tot slot wens ik nog het zeer bekwame team van Princeton University Press te danken. Matt Rohal was een efficiënte, voortreffelijke en zorgzame assistent-uitgever, die in dit project geloofde, zelfs toen ik nog ernstige twijfels had over de levensvatbaarheid ervan. Hij zag meteen het belang ervan in en stimuleerde me het onderwerp voor een breed publiek toegankelijk te maken (wat voor een academisch opgeleide filosoof niet zo vanzelfsprekend is). Michele Rosen bleek een uitstekende eindredacteur, die met haar scherp oog voor detail het manuscript aanzienlijk verbeterde. Ali Parrington loodste het manuscript door de eindredactie en de opeenvolgende productiefasen en zorgde ervoor dat alle deadlines werden gehaald. Chris Ferrante ontwierp het prachtige omslag, terwijl Emma Burns de illustraties verzorgde onder leiding van Dimitri Karetnikov. Hun artistieke talent heeft een extra dimensie aan het boek toegevoegd waarvoor ik niet de minste verdienste heb.

Net als ik is elk van hen een 'knooppunt' in het 'wij-netwerk' dat het boek heeft voortgebracht, dat u, lezer, nu in de

handen houdt. Niettemin zijn eventuele fouten en tekortkomingen die u in dit boek aantreft, uitsluitend voor mijn rekening.

INLEIDING

In de krochten van de slaap

Ik hoor kleine klikjes in mijn droom.
De zilveren kraan van de nacht drupt langs mijn rug.
Om vier uur 's nachts word ik wakker. Peinzend.

– Anne Carson¹

HEIDI'S DROOM

2019, seizoen achtendertig, aflevering één van de PBS-serie *Nature*. 'Octopus: Making Contact'² beloofde de kijkers een uitzonderlijke reis naar het innerlijke leven van koppotigen met acht tentakels. Deze 'kennismaking' werd aangekondigd als 'de meest nabije ontmoeting met een buitenaards wezen'. De ster van de één uur durende documentaire is Heidi, een vrouwelijke grote blauwe octopus (*Octopus cyanea*) die een tijdje samenleefde met mariene bioloog David Scheel van de Alaska Pacific University. In tegenstelling tot de meeste octopussen in gevangenschap verbleef Heidi niet in een laboratorium of dierentuin, maar in een groot aquarium in Scheels privéwoning in Anchorage (Alaska). Zo was ze een bekoorlijke mengeling van kamergenoot, gezelschapsdier en onderzoeksassistent.

‘Octopus: Making Contact’ vertelt een verhaal over octopussen. Niet als ‘domme schepsels’, zoals Aristoteles ze in het midden van de vierde eeuw voor Christus beschreef, maar als intelligente en van nature nieuwsgierige wezens die unieke persoonlijkheden hebben, soortgenoten herkennen en complexe problemen oplossen. Van begin tot eind worden octopussen neergezet als bewuste individuen die weten wanneer ze worden geobserveerd en die – wat veel belangrijker is – er niet voor terugdeinzen om zelf ook te observeren. ‘Als je naar ze kijkt,’ zegt Scheel, ‘heb je het gevoel dat ze terugkijken. Dit is geen illusie. Ze kijken werkelijk terug.’

Aan het eind van de documentaire, als Heidi in haar enorme waterbak ligt te slapen, merkt Scheel op: ‘Gisteravond was ik getuige van iets wat ik nog nooit eerder gefilmd heb gezien.’ Wat volgt is een adembenemende opname van één minuut. Heidi ligt er eerst vredig bij, maar na een paar seconden licht haar huid op en vertoont een reeks indrukwekkende, veelkleurige patronen – de een nog betoverender dan de ander. Het ‘iets’ waar Scheel naar verwijst, is misschien een octopusdroom.

Zijn stem leidt de kijker vervolgens door elk van Heidi’s verrassende verschijningsvormen, waarbij hij opmerkt: ‘Je zou de lichamelijke veranderingen kunnen navertellen en bijna gelijktijdig ook de droom die erbij hoort.’

BEELD I

Heidi verandert van zacht en egaal albastwit naar flitsend geel met goudkleurige, feloranje vlekken. ‘Hier slaapt ze – ze ziet een krab en begint een beetje te verkleuren.’

BEELD 2

Van deze prachtige tinten geel en oranje verglijdt Heidi in een donker, indringend paars. Een paars zo diep dat we, slechts voor een fractie van een seconde, niet kunnen zeggen waar haar lichaam eindigt en de donkerblauwe achtergrond begint. ‘Octopussen doen dit als ze de zeebodem verlaten’, veelal na een geslaagde vangst, licht Scheel toe.

BEELD 3

Heidi neemt dan een reeks lichtgrijze en gele kleuren aan, maar ditmaal worden de kleuren kriskras doorsneden door een wanordelijke topologie van ribbels en puntige haken, het getextureerde resultaat van de samentrekkingen van de papillen op haar huid. ‘Dit is een camouflage, alsof ze net een krab heeft overmeesterd en die rustig gaat verorberen, en ze niet wil dat iemand haar opmerkt.’³

De camera draait en brengt Scheel zelf in beeld, die duidelijk opgetogen zegt: ‘Dit is écht fascinerend [...]. Áls ze droomt, is dát de droom.’

Heidi werd op slag een virale virtuele sensatie. Al na enkele dagen deelden duizenden mensen de opname van haar ‘droom’ op sociale media, en grote nieuwszenders haastten zich om het nieuws te brengen. Kijkers waren zowel gefascineerd als verbijsterd. Haar slaapbeelden waren verbluffend, een ware caleidoscoop van vlees. Maar wat betekenden ze? En wat dacht of voelde Heidi zelf onder deze parade van kleur en textuur? Want zoals Elizabeth Preston in *The New York Times* stelt: ‘Een octopus lijkt in niets op een mens. Dus hoeveel kan iemand echt met zekerheid zeggen over wat Heidi aan het doen was?’⁴

Als je even dieper graaft, rijst de grotere vraag: wat gebeurt er in